

Noogle Bemærkninger
om Sorø Kirkes Alder og Bygningsstil,
 af
N. E. Høyen.

En opmærksom Besøger bliver let vaer, at der i det Indre af Sorø Kirke¹⁾ hersker en Uoverensstemmelse, som er en Folge af, at to forskellige Stillarter staae uopløste ved Siden af hinanden. Den senere af dem betegner ikke alene enkeltstaaende afvigende Dele, men den danner endog i Hovedskibet ligesom en egen affluttet Heelhed inden i den ældre Bygning. En noiere Betragtning vil snart overbevise ham om, at det er en Fornyelse af Kirkens Hvalvinger, der har givet Anledning hertil. I Korsfløiene og Sidegangene har man imidlertid rettet sig efter den tidligere Anordning, og Forskiellen mellem det Ældre og det senere Tilkomne, mellem den runde og den spidse Bue, falder derved mindre i Sinene. I Hovedskibet er derimod en ny Fordeling af Krydshvalvingerne bleven indført, hvorved Høikirkens Vinduer komme til at staae usymmetrisk og knebet under Sidebuerne, der i Anordningen nødvendigviis maae rette sig efter Bægpillerne, som danne Hvalvingens Støttestruktur. Men disse Bægpiller ere ulige store. Hveranden af dem er sammensat, bred og stærkt fremspringende, da den, foruden Sidetrykket og Krydsribberne bærer

¹⁾ En høist omhyggelig Beskrivelse af denne Kirkes Indre, støttet især paa skriftlige Kilder, har Etatsraad Estrup leveret som Indledning til J. J. Bendelboes Beskrivelse af Mindesmærker i Sorø Academies Kirke. (Et Program fra Sorø. 1836.) Hermed kan sammenlignes: Etatsraad C. Molbech: „Om Aabningen af Absalons Grav, med en og anden Bemærkning, Sorø Klosterkirke vedkommende.“ Nordisk Tidsskrift 1ste Bind p. 152—161.

en svær Giordbue; hveranden er enkelt og smal og mere tilbagetrædende, fordi den kun tjener til Støttepunkt for Sidestrykket og for Dværgseilen, der bærer en let Tværribbe. Men ved at lægge Mærke til den Skævhed, som herved synes at vise sig i Stillingen af Høikirkens Vinduer, bliver tillige Blikket skarperet fastet paa begge Hovedskibets Sider, og det bliver da tydeligt, hvor daarligt disse Væg-Piller, især de bredere, ere ligesom klistrede til Muren og foran paa de oprindelige Piller, der bære Lavkirkens Buerad; hvor raat de overføre det gamle Jodestykke, Tværbaandet neden under Buerne og det saugformede, smalle Baand oven over dem, disse Væggenes oprindelige Prydelser; og endelig, hvor egen deres simple Ledfoining er i Modsatning til den, som hører til de ældre Partier, og som, trods al Forvandsning og Plumshed, dog endnu erindrer os om antike Former ²⁾. Derimod danne Væg-pillerne og Hvalvingen indbyrdes en fuldkommen Enhed, og denne er saa stærkt fremtrædende, understøttes saa godt af den eensformige Dphvidtning og Opmalning, at Diet kommer til at overse, hvorledes Væggene tilhøre en ældre, men nu rigtignok lemlæstet Symmetrie.

Om Tiden og Aaledningen til denne besynderlige Indbygning have vi der, som det Folgende vil vise, den fornødne historiske Oplysning; men denne savnes aldeles, eller indskrænker sig dog til et Par høist sparsomme Vink, naar Tidspunktet for Kirkens oprindelige Bygning skal bestemmes.

Mangfoldige Vidnesbyrd bekræfte, at Absalon fornyede den fædrene Stiftelse i Aaret 1161. Og han gjorde det paa en Maade, som berettiger ham til at kaldes Klosterets Grundlægger ³⁾; thi han fandt Stedet forladt, men han efterlod det, beriget med betydelige Midler og hævet til stor Anseelse.

²⁾ Desværre er Jodstykkets Ledfoining paa de fleste Steder forslirket og forhutlet.

³⁾ Indskriften paa hans Grav. Nye Danske Magazin 6te B. p. 91.

Det er ligeledes sikkert, at han ved sine Gaver, i rede Penge og Guds, gientagne Gange tog Hensyn til de Bygningsforødenheder⁴⁾, som et saa udvidet Aulæg maatte komme til at behøve. Men Kirken omtales ikke med eet eneste Ord før dens Brand i A. 1247, og forsaavidt kan det blot opstilles som en sandsynlig Formodning, at den uanseelige Steenbygning, som Affer havde ladet opføre, kun blev brugt saalænge Nødvendigheden bød det, men at den større Plan, som Absalon havde for Die lige fra Begyndelsen, maatte fordre en ny Kirke, som i Rummelighed og Værdighed kunde svare dertil.

Bestyrkelsen, som denne Formodning ikke kan erholde fra samtidige skriftlige Kilder, har den imidlertid faaet paa den uomtvisteligste Maade giennem en Kiendsgierning, hvis Opdagelse skyldes en langt senere Tid. I Aaret 1774⁵⁾ blev der, i Muurpillen mellem de tvende Capeller i den søndre Korsfloi, fundet tvende smaa, af Gulde næsten fortærede, Trækister med Dødningsbeeen, tilligemed en Blyplade, der angav, at Benene i den ene af dem tilhørte Skialm Hvide, Absalons Bedstefader. Herved bekræftedes altsaa paa det uimodsigeligste det, som Catal. illustr. Sorø sepult. beretter, at Absalon selv lod Bedstefaderens og Farbroderens Been flytte fra Fiensløvlille til Klosterkirken⁶⁾ i Sorø og der begrave i den

⁴⁾ Han bestemte $\frac{1}{3}$ af Offeret paa den hellige Margarethes Alter „ad opus construendi monasterii.“ Lucii III. Bekræftelse af 25de Januari 1181 i Thorkelin Diplom. I. 267, og i Gavebogen i S. R. D. IV. p. 470. Senere (1197) gav han Klosteret Loater i Halland, for at det derfra kunde hente flere af dets Bygningsforødenheder. Gavebogen 471.

⁵⁾ S. R. D. IV. 569. not. a.

⁶⁾ S. R. D. IV. 510. „in ecclesiam nostram.“ Forfatteren lægger Vægt derpaa. Begravelserne i Afers lille Kirke rørte Absalon ikke, de vare jo inden for Klosterets Mure. At man, dengang Catalogen blev freeren, ikke har havt Tvivl om Kirkens høie Alter, sees desuden af Liggstenen fra 1536, hvorpaa der staaer: 1201 Absalon hic sepultus est. Marmora danica, I. 146. Estrups Absalon, 181.

sondre Bæg mellem Evangelisten Johannes's og de Hellige Benedicts og Bernhards Altere. Men denne Klosterkirke staaer endnu; den kan selv overbevise os om, at den er af een Støbning i alle sine oprindelige Dele, at den ifølge Stilen ikke paa nogen Maade kan være senere end den sidste Halvdeel af det tolvte Aarhundrede, og at den er anlagt efter en Maalestof, som, med Hensyn til vore Forhold, maa kaldes anseelig og Stifteren værdig. Den ovenangførte Formodning bliver saaledes til Bished, uagtet vi savne enhver Angivelse af Tiden, da den blev begyndt og fuldendt. Vi vide ikke engang, naar hiin Flytning fandt Sted, og det ældste Aarstal, vi med Sikkerhed kunne angive for en Begravelse i Kirken, er 1179⁷⁾, da den slesvigiske Biskop Frederiks Liig blev ført derhen.

Absalons Bygning — Kirken, eller den store Kirke⁸⁾ — blev tillige Hvilestedet for ham, hans Broder Esbern og flere af deres Slægt. Hans Forældre og hans Farbroder Ebbe, med sine tvende Hustruer og to af sine Børn, laae derimod i den gamle Kirke (det lille Steencapel, som Afsker havde ladet opføre)⁹⁾ indtil 1285, da de heitideligt flyttedes over til den større Familiebegravelse. Denne gamle Kirke er sikkert den samme, som i Absalons Testamente kaldes *Capella de Sora*¹⁰⁾, og i Opregnelsen af Brandens Udbyggelse 1247, *sacellum*

⁷⁾ S. R. D. I. 280. IV, 543.

⁸⁾ S. R. D. 535. 540.

⁹⁾ S. R. D. IV. p. 540. (Jævnf. hermed. p. 466.) En saadan „gammel“ og mindre Kirke, opført mellem 1116—31, findes endnu ved Cistercienserklosteret Eberbach, paa Syd siden af Taunusbjerg. Dette Kloster var ogsaa oprindelig bestemt for Benedictinerne. Den større og nyere Kirke, som blev opført 1150—86, eiterat Klosteret havde stiftet Orden, staaer ligeledes endnu, og er en ret mærkelig Bygning. F. Geier und R. Görz „Denkmale romanischer Baukunst am Rhein.“ Iste Lieferung.

¹⁰⁾ S. R. D. V. 421. *Capella*, som Benævnelse for en ringere Kirke, findes ogsaa i Lucii III. Confirmations Brev for Sorse Kloster 1181. S. R. D. IV. 567. Thorkelin Dip'omat. I. 268.

episcopi ¹¹⁾). Begge disse Benævnelser forekomme ikke tiere; Bygningen selv omtales, efter Flytningen af hine ærværdige Levninger, ikke førend i det 16de Aarhundrede af Morten Pedersen, senere af Stephanius ¹²⁾). Disse Forfatteres korte Angivelser kunde bringe paa den ikke usandsynlige Formodning, at blot det lille Chor er blevet bevaret af den gamle Kirke, og at dens øvrige Plads er bleven optaget af Porthuset og den tilstødende Bygning.

Sammenlignes denne absalonske Bygning med andre store Kirker fra det tolvte Aarhundrede, som Lunds, Ribes, Viborgs, da mangler den vel det anseelige Syn, som Taarnene give disse Domkirker, men ved sin Størrelse ¹³⁾ stiller den sig alligevel i Række med flere af dem. Det er imidlertid ikke Omfanget, men vel Udførelsen, som danner den største Forstiel. Udvendig har den aldrig havt nogen rigt udsmykket Chorslutning, og Indgangene synes at have været aldeles simple. Indvendig har den ingen Omgang ovenover Sidesibene (trisorium), og Lavkirkens Buerad er aldeles simpelt. Den er heelt og holdent bygget af Muursteen, medens de andre, enten heelt igiennem eller dog i betydelige Partier, ere opførte af hugne Steen. Den savner derfor ogsaa den Rigdom af Søiler og Halvsøiler og den Pyntelighed i Hoved- og Fodstykker, som i hine gjøre saa god Virkning. Da dens Udførelse, selv i det tidligste, ei har kunnet tage sin Begyndelse før meer end ti Aar efter Midten af Aarhundredet, saa kan man gierne sige, at der, især i Sammenligning med de to jydsk Kirker, ligesom er noget Forældet i hele dens

¹¹⁾ S. R. D. IV. 535.

¹²⁾ Mølbæchs Bidrag til en Skildring af Sorø i Stephani Tid 1632. i Skandinav. Literatur-Selskabs Skrifter. 1816—17. p. 459.

¹³⁾ Dens indre Maal: Længden 110 Alen, Bredden 34 Alen, Høiden omt. 26 Alen, staae vel endeeft tilbage for Lunds Kirke. Ribe derimod er ikke saa lang, men den er lidt bredere (selv uden det Tilbyggede) og høiere. Viborg er mindre i enhver Udstrækning.

Charakter. Dette maa vel stilles fra den alvorlige Simpelt-
hed, som hersker i den, og som saa godt svarer til den Larve-
ligheds Aand, der dengang sømmede sig for et Cisterciensers-
Kloster; og Grunden dertil maa nærmest søges i den Om-
stændighed, at tvende Muursteens Kirker fra det 11te Aarhun-
drede, Trinitatis i Roskilde og vor Frue i Ringsted, have
staaet som Mønstre for Bygmesteren. Det er ikke alene i Ma-
terialet vi her finde Overensstemmelse¹⁴⁾, men ogsaa i hele
Ledføningen og i Halvsoilernes snart klodsede, snart langstrakte
Forhold.

Det er alt forhen bemærket, at de nye Hvalvinger, med
Undtagelse af dem i Hovedskibet, ere fordeelte paa samme Maade
som de gamle have været det. At Bygningen virkelig fra Be-
gyndelsen har været beregnet paa at blive overhvalvet, sees
tydeligt i Sidegangene, hvor de svære Halvsoiler¹⁵⁾ ellers
vilde have været overflødige. Ogsaa i Korset, der er ligesaa
bredt som Hovedskibet, opdager man denne Hensigt. Ikke alene
ere tre af de mægtige halvrunde Giordbuer her blevne beva-
rede; men, mod Ost og Vest ere Vinduerne i Høikirken blevne
rykkede nærmere sammen, for, i Forening med Arkaden for-
neden og Hvalvingebuen foroven, at danne en samlet Sym-
metrie¹⁶⁾.

¹⁴⁾ Kampsteen, eller Brudsteen af Kalk og Kridt, ere slet ikke ualmindelige i Sjællands ældste Kirkebygninger, navnlig i Landsbyerne. Den lille Kirke i Biernede, tæt ved Sorø, som Ebbe Skjalmsen har ladet opføre, er af brudte Kalksteen. Ogsaa større Kirker, som den i store Heddinge, og som vor Frue i Roskilde, ere af Brudsteen i deres oprindelige Partier.

¹⁵⁾ I det sydlige Sideskib, som ikke havde Vinduer, og som underlottes af den tilstødende Klostergang, er der firkantede, flade Halvpiller, og disse ere nu endog forhuggede. I det nordlige derimod ere Halvsoiler, men med afværende Former. Den ene af disse, som ogsaa findes i Roskilde, bebuder aabenbart den senere Knippe-soile.

¹⁶⁾ En lignende Fordeling af den hvalvede Høikirkes Vinduer findes i

Der er imidlertid i Sorø Kirkes Plan et ikke uinteressant Træk, hvorved den skiller sig fra alle vore øvrige Kirker: hver Korsfløi har tvende Capeller, som ligge i lige Flugt med Choret. Denne Maade, at fordele flere Capeller paa langs med Korsets østlige Side, blev senere meget almindelig i Italien, hvor Tribunen som oftest, ligesom i de ældre Basiliker, vedblev at slutte sig til Korsets store Masse; men i det tolvte Aarhundrede findes den kun sieldent og, som det synes, ikke i Italien, men Nord for Alperne. At denne Anordning her ikke blev almindeligere, at den endog næsten aldeles forsvandt, var vel en simpel Folge af, at den nye Stil, som her alt giæred, lagde meer og meer Vægt paa Tribunens architectoniske Betydning, og at saaledes denne, og ikke Korsfløiene, maatte blive det rette Samlingspunkt for det forøgede Antal af Capeller. Mærkeligt nok, at imellem de enkelte Kirker, som have den ovennævnte Anordning, er netop det samtidige Cistercienser-Kloster Eberbach¹⁷⁾.

Saa ødelæggende som Branden den 13de Mai 1247 var for Klosteret overhovedet, saa synes dog Kirkens faste Mure, i det Hele taget, at have modstaaet Ilden. Den mistede imidlertid ikke alene sit Tag tilligemed det lille Taarn over Korsset¹⁸⁾, men dens Hvalvinger maae ogsaa have lidt meget; og ere vel for endeel styrkede sammen. At de dog ikke bleve fuldkommen ødelagte, sees af de tre gamle Giordbuer i Korsset, som staae endnu.

Langhuset af Kirken i Cutin og S. Nicolai i Svendborg, begge med det 12te Aarhundredes Charakter.

¹⁷⁾ See Anm. 9. I Frankrige, i Auvergne, har den lille Klosterkirke Bellaique, ogsaa fra det tolvte Aarhundrede, en lignende Korsplan. Mallay, *essai sur les Eglises romanes du Departement Puy de Dome*, pl. 10.

¹⁸⁾ Den ene Klokke blev reddet, dog — non sine miraculo. S. R. D. IV. 535.

Det samme Aar afbrændte S. Knud i Odense; iffe længe iforveien havde baade S. Laurentius i Lund¹⁹⁾ og vor Frue i Ringsted²⁰⁾ været stærkt hiemsøgte af Luerne, og fem og tredive Aar senere blev det samme Tilfælde med Trinitatis Kirke i Roskilde²¹⁾. Det var en sand Ulykkestid for Kirkerne. Af alle disse Bygninger blev S. Knud ene paa ny opført fra Grunden, de andre kunde hielpe sig med at faae deres svage Sider — altsaa især Hvalving og Tag — istandsatte. Men Bygningsstilen var nu bleven forandret; den spidse Bue herskede med et heelt nyt System i Forhold og Ledføining. Ved disse Istandsættelser fremtræder det Nye paa det umiskjendeligste, skiondt med den allerstørste Simpelhed; og denne Omstændighed tilligemed det eensartede Material²²⁾ har desuden havt den Virkning, at man desto tydeligere sporer den samme Tid i dem alle, skiondt Skadens og Bygningens nærmere Beskaffenhed iffe kunde blive uden Indflydelse. Det er især de glatte, men svære og brede Giordbuer, som man strax gienkender; men der er tillige en anden Enkelthed, som falder let i Diet, en Enkelthed, der desuden taber sig i den senere Gothik, det er den lille Dværgsøile, som i alle disse Kirker anvendes til at bære Kryds og Tværribber.

I Sorø Hovedskib blev, som alt foran er bemærket, den nye Hvalving indgribende i hele Bygningens Charakter ved Halvpillerne, som skulde forbinde den med Bæggene og Gulvet, og ved den dermed følgende forandrede Inddeling. Pillerne mellem Lavkirkens Buer have sikkert oprindeligen været flade ind mod Hovedskibet, saaledes som i Lund og Ribe; og

¹⁹⁾ 1234. S. R. D. III. 575.

²⁰⁾ 1211 eller 42. S. R. D. I. 167. 288—184. 370.

²¹⁾ 1282. S. R. D. I. 170. 188. 247. 293. IV. 229.

²²⁾ Overalt Muursteen. — Ligheden er meest overeensstemmende mellem Sorø og Ringsted.

Piller af denne Form, med Halvsoiler mod Sidebuer og Sideffibe, eller mod een af Delene, vare ogsaa meget almindelige i den Tid. Men hvorledes Hvalvingen da har været forbundet med Siderne, lader sig neppe bestemme med Sikkerhed. Der er ingen af vore samtidige Kirker, som frembyder en Analogie, hvorfra man kan slutte, thi baade Lund og Ringsted have faaet de lignende Partier ved Reparationen, og Ribe har en altfor forskiellig Charakter. Snarere vilde man med en vis Sandsynlighed kunne tænke sig Forbindelsen som i den samtidige Kirke i Eberbach, hvor de flade Halvpiller, som stotte Giordbuerne, ende sig i en lille Udfragning ovenfor Lavkirkens Buerad.

Hvor lang Tid der hengik med denne Istandsættelse, dersom Hayes ingen bestemt Efterretning. Flytningen af Rigene fra Afsers Kapel (1285) er bleven sat i Forbindelse med Kirkens Indvielse²³). Imidlertid er dette dog kun en Formodning, og der er ingen Grund til at antage, at Bygningsarbejdet skulde have medtaget saa lang Tid. Rigtignok var det ikke ualmindeligt, at slige Arbejder kunde gaae i Langdrag, paa Grund af den vedkommende Stiftelses Fattigdom og andre indtrædende Uheld; men Sorø Kloster var rigt, og modtog en ikke ringe Tilvært i Løbet af det trettende Aarhundrede. Der er heller ikke Spor til at det behøvede at lade Almisser indsamle, eller at søge Hielp hos de andre Kirker. Kort efter Branden (1250) anføres derimod en betydelig Gave fra Esbern Snares Datter Ingeborg, med den særegne Bestemmelse, at skulle anvendes først til Kirkens Hvalving²⁴), dernæst til

²³) Pag. 11 i Etatsraad Estrups Indledning til Wendelboes Beskrivelse af Mindesmærker i Sorø. — I ethvert Tilfælde antyder Flytningen en Forandring, som dengang er foregaaet med Klosterets tidligste Kirke.

²⁴) S. R. D. IV. 482. 502. I Lund havde Erkebisp Uffe, som døde 1252, paa lignende Maade sørget for Hvalvingerne, Binduerne, Prædikestolen og Alterpyntelser. S. R. D. III. 575. IV. 52.

Høialtrets Udsmykkelse. Selv den Styrke og Genhed, hvormed Arbeidet er blevet udført, taler for at det ikke har været afbrudt eller udtruffet. De Gaver, som i Løbet af det fiortende Aarhundrede anføres under den ikke usædvanlige Formel: ad fabricam, angaae derimod blot Klosteret i Almindelighed, og have ikke noget særskilt Hensyn til Kirkebygningen. Denne stod, som det synes, urørt i Løbet af tohundrede Aar, og først imod Slutningen af det femtende Seculum omtales et nyt Foretagende, da Abbed Oluf ombygger eller udvider Høichoret²⁵⁾. Det forandrede Præg, som denne Deel af Bygningen har, stemmer med den historiske Angivelse. Dette Arbeide, det sidste som udførtes før Reformationen, har ikke havt det ældres Bærighed; Hvalvingen og Gavlen maatte fornyes af Frederik den Tredie, og begge Dele bære derfor hans og hans Dronnings Navnetræk²⁶⁾.

²⁵⁾ S. R. D. IV. 538. Oluf var Abbed fra 1476 til 1490.

²⁶⁾ Denne Reparation har, efter al Rimelighed, været samtidig med det nye Alter (1656), Prækestol og Chorgitter, der ligeledes bærer det kongelige Navnetræk. Det slittige, men smagløst udkaarne Arbeide i Eggetræ ligner aldeles Abel Schrøders Prækestol og Altertavle i Holmens Kirke (1661—62). De nuværende Chorstole ere, som Arbeidet viser, fra samme Tid; kun tvende Endestykker af Pulte, med Maria og en Apostel halvophoiet udkaarne, ere ældre Rester, og kunne, efter Stilen at dømmes, godt have hørt til de Chorstole, som Abbed Hemming Jacobi lod opsætte. (1464—67.) S. R. D. IV. 538.